

DOOD EN BEGRAFENIS

De maand november is de meest aangewezen periode om het te hebben over dood en begrafenis. Het Geraardsbergs dialect bezit over dit onderwerp een typische woordenschat en zeer eigen zegswijzen; de ene keer zijn die realistisch, de andere keer spottend en soms denigrerend.

De reden om over dit onderwerp een korte bijdrage te leveren ligt o.a. bij de Werkgroep Nederlandse Taalkunde (Universiteit Gent) die het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten samenstelt. Hun vragenlijst die ons in het voorjaar werd toegestuurd vormt de basis van onderstaande bijdrage.

Voor iemand die stervende is hebben we volgende zegswijzen opgetekend:

- **A ligt op staerven;**
- **'t Es nog en kweste van uren;**
- **'t Goeët op za leste;**
- **'t Za nie lank nie mlr duren;**
- **A lupt op za leste bieënen;**
- **'t Goeë slecht mè èm;**
- **Zan keise es vaer aut ('uit);**
- **'t Es vaere gedoeën mè èm;**
- **A bleist zanne lesten oeësem aut ('uit);**
- **Ze zen zanne put al on 't groeëven;**
- **A lüpt mè zanne lichter op zanne rugge;**

Wanneer iemand overleden is, heeft men het in Geraardsbergen over:

- **Ajès gestorven;**
- **Ajee zanne keis geloeëten;**
- **Zan keise es aut ('uit),**
- **Zan paupe (p^uljpe) es aut ('uit)**
- **Ajès ba Zjuëzeken in 'n émel (kindertaal);**
- **'t Es ter mee gedoeën;**
- **'t Es afgeluëpen;**
- **Pietjen de Duëd es èm kommen oeëlen / ajès mee mè Pietjen de Duëd;**
- **A ligt i l^uijke (lauke);** de overledene ligt opgebaard en is dus nog niet begraven;
- **Ajeet vrieëd afgezien;** wordt gezegd van iemand die langzaam en met veel pijn gestorven is.

Voor iemand die begraven wordt of reeds ter aarde besteld is, heeft men in het Geraardsbergs over:

- **Ajès begroeëven;**
- **A ligt op 't kaerkof;**
- **Ajès of a ligt ba de teiken (bij de aardwormen dus);**
- **Z'èmmen èm in de grond gestoken;**
- **Z'èmmen èm in de grond gestoken as nen ond,** werd (door katholieken) gezegd over een persoon die zich niet kerkelijk liet begraven.
- **Ajès seviel begroeëven:** burgerlijke begrafenis
- **A ligt in zanne put;**
- **Ter groetj al gas op zannen bauk (b^uuik);**
- **Ajès begroeëven mè en pattotterlof:** sobere en goedkope kerkelijke begrafenis zonder eucharistische dienst

Oudere personen kennen wellicht nog de zegswijzen:

- **A ligt op Vos za karreken**
- **'t Es ne klant ver Kaloe / ajès ba Kaloe** (Vos en Kaloe waren eertijds begrafenisondernemers, die de laatste rit van de afgestorvene naar het kerkhof met paard en kar verzorgden. Lees daarover ook in het boek "Geeraardsbergen, Geschiedenis der jaren 1863-1945" van de hand van Gustaaf Merckaert)
- **Ze zen mè èm ner Vera Paz** (Vera Paz was de windmolen, gelegen in de nabije omgeving van de begraafplaats van Geraardsbergen. Voor meer informatie, zie De Heemschutter 98/160/31)

Wanneer in een gezin een familielid in stervensnood verkeerde werd, naargelang de geloofsovertuiging al dan niet een priester geroepen die de stervende kwam **berechten** (laatste sacramenten toedienen). De stervende **blies zanne lesten oeësem aut ("uit)**. Men sprak van de **rieë**, dit was de allerlaatste ademstoot maar had ook als bijkomende betekenis: de geur die een lijk afgeeft.

Na het overlijden werd de **aflegger** geroepen, die waste het lijk en kleepte het nadien aan met het **duëklicied**. Aan de voordeur werd **e struëje kr^uis (kraus)** (twee bussels stro in de vorm van een kruis) geplaatst, ten teken dat er iemand was overleden. Bij de dode werd de waak gehouden: de **woeëke** of de **duëwoeëke**. Nadien kon de overledene in een **lichter** (doodkist) gelegd worden. Door de familie werden **duëbrieven** verstuurd of men liet in de krant een **duëbericht** plaatsen. De avond voor de begrafenis werd de **ruëzekerans gelezen**. Bij rijkere families werd op de dag van de begrafenis in **'t staerfaus ('t staer^uis)** een **raäkapelle** gemaakt of de **raä wier g'hangen**; dit was een met zwarte (later paarse) gordijnen afgezette ruimte, waarin de dode opgebaard lag.

Wat betreft de kerkelijke plechtigheid of "**de duëmesse**" waarmee een dode ter aarde werd besteld, hebben we volgende begrippen en zegswijzen opgetekend:

- **'t Lujt overduëd** ('t luidt overdood): het trage klokkengeluid dat aangeeft dat een parochiaan gestorven is;
- **Nen aermendiensjt of van de aermen begroeëven**: zeer goedkope begrafenis -indien de familieleden de begrafenis niet kunnen betalen- op kosten van de gemeenschap (vroeger C.O.O., nu O.C.M.W.)
- Naargelang men meer geld kon of wou spenderen aan de begrafenisdienst sprak men van een **9-uren of 10-uren-diensjt** en dus ook van een **9-ure of 10-ure-l^uijk (lauk)**. Van iemand die zich een **11-uren-diensjt** kon permitteren, zei men dat hij/zij **r^uijkelèk (raukelèk)** werd begraven.
- **De lichter** of lijk-kist werd naar de kerk vervoerd in **ne kobijaar** (Frans: corbillard), de **l^uijk- of duëwoeëgen**. Eertijds werd de lijkkoets getrokken door paarden, vandaar de uitdrukking **A ligt op Vos za karreken**.
De **kruëne** of de **zjerbe** (bloemenkrans) werd op de kist of het voertuig gelegd. De **raästoet** volgde de lijk-wagen.
- **Ne l^uijkbidder** of **ne krokmaur** (Frans: croque-mort) was iemand die bij een begrafenis moest assisteren. Met de uitdrukking "**een gezichte trekken gelèk ne l^uijkbidder**" bedoelt men een zeer somber kijkend iemand, of een triestigaard.
- **Ten offeren goeën**, deed men tijdens de begrafenis, na de woorddienst, waarna men een **duëbilleken** of bidprentje ter nagedachtenis aan de overledene, kreeg aangeboden. Na de eucharistische dienst ging men met het lijk naar het **kaerkof**, een omheinde plaats (soms nog) rond de kerk, waar de dode werd begraven in **e graf of ne kavo** (grafkelder). Op het kerkhof bevond zich ook het **duë-auzeken** of doodhuisje, een gebouwtje waarin het lichaam van de gestorvene werd bewaard voor het werd begraven.
- Zijn rouwbeklag betuigen of **te kondoleaanse goeën** of **zan kondoleaanse presenteren** deed men op het kerkhof, nadat de afgestorvene ter aarde was besteld.

- Na de begrafenisplechtigheid was er de **kaffétoeëfel**, een bijeenkomst van familie en vrienden, waarbij meestal broodjes met koffie, en een borrel achteraf, werden aangeboden. Soms liep dit uit op een waarachtig feest: **kèrmès begroeëvinge**.
- Tijdens de rouwperiode na de begrafenis, ging de familie in het zwart gekleed, een uiting van verdriet. De familie **droeg de raä of was in de raä**. De **kl^eine (klaune) raä** duurde drie weken en de **gruëte raä** was zelfs zes weken lang.

In volgende spreekwoorden en zegswijzen komt het woord dood nog wel voor, al heeft de betekenis in sommige gevallen niet zozeer meer te maken met dood of sterven:

- **Van de duëje niks as goed**: dit hoofdstuk is afgesloten en heeft geen belang meer;
- **Mè de duëd op za lⁱjf (lauf) luëpen**: zeer ziek, bijna dood zijn;
- **Liever bluëte Jaan dan duë Jaan**: liever een levende lafaard of bangerik dan een dode held;
- **Ajès duëd en begroeëven**: hij is volkomen vergeten;
- **A ligt overduëd**: hij is er erg aan toe;
- **Pietjen de Duëd za a kommen oeëlen**: bedreiging om kinderen braaf te houden;
- **A zag zü wit as de duëd, ge kost èm gieënen druppel bloed nimmer trekken**: hij was fel aangedaan;
- **Den ieënen zan duëd es den anderen zan bruëd**: voordeel halen uit het ongeluk dat een ander overkomt
- **Z'ès duëdziek**: ernstig ziek
- **'t Za nog wè ne kieër zan duëd z^uijn (zaun)**: hij is veel te roekeloos
- **Va zanne zjieëver war ek duëdziek**: het hangt me de strot uit
- **A liep ver de duëd**, zeer snel dus;
- **Ver de duëd niet**, absoluut niet;
- **'k Valle nog liever duëd as ...**, zeer kordaat:njet!...
- **A ligt overduëd**: onbeweeglijk
- **Ik bè der as de duëd veur'n**: ik heb er een enorme schrik voor of van;
- **Nen duëjen en hé gieën zakken**: men neemt niets mee naar het hiernamaals;
- **'t Es ier en echt lⁱijken^uis (laukenaus)**: het is hier doods of iedereen loopt hier met een lang gezicht rond.
- **A ziet er^uit (eraut) as de duëd van leper op krukken**: die ziet er dus heel slecht uit.

Een eigenaardig Allerzielengebruik

Dhr. Leon De Couvreur maakte ons attent op een zeer eigenaardige volkse gewoonte die hier eertijds door kinderen rond de periode van Allerheiligen werd in ere gehouden: de rugzijde van stoelen werd bekleed met een handdoek of een laken en daarop werden doodsprentjes van overleden personen (familie-, stads of dorpsgenoten) vastgemaakt. De versierde stoel werd naar buiten, aan de straatkant gebracht, zodat elke voorbijganger genoodzaakt was ernaar te kijken. Vóór de stoel lag op de grond een schoteltje, waarin de voorbijgangers een aalmoes konden gooien.

Zo te zien was dit Allerzielengebruik een bedelactie, te vergelijken met het drie-koningenlopen rond de periode van 6 januari. Waarschijnlijk was dit ook een kinderlijke manier om de overledenen te gedenken.

Onze zegspersoon beweert dat zijn moeder als kind aan dit "devoot spelletje" meerdere keren heeft deelgenomen.

Wij zouden het zeer op prijs stellen mochten we over dit gebruik meer kunnen vernemen. Elke informatie wordt in dank aanvaard.

Met dank aan de heren P. De Backer, L. De Couvreur, J. De Nie, A. De Taeye, W.V.D.Maelen

H (vervolg)

onger	ɔŋar	honger	E j'onger ma manneken, ier zie nen dikken boo (kindertaal)
-------	------	--------	--

Ik ete tegen den onger die komt: eten zonder (nog) honger te hebben.

Ik rammele van den onger of Ik zie skeel van den onger of Ik èn onger as e peird of Mannen beir groft: een grote honger hebben

ucht	ʌχt	struik	Verstopt a achter dieën ucht en blauf stillekisj zitten (kindertaal)
udder udderen	ʌdar ʌdarən	huiver huiveren, rillen, beven (van afschuw)	't Gedacht alliën al doet er ma van udderen
uëg	ʌəχ	hoog	'k zit hier uëg en druëg

Z'eet uëg op of z'eet uëg in euren bol: ze voelt zich hoog in aanzien

uëren	ʌərən	horen	Wer uëren of we zien èm nie mieër, ajès presiesj van den eirdbol verdwenen
-------	-------	-------	--

Ge zèdj hem gon uëren: je zult hem gaan horen lawaai / kabaal maken

Ik weet het van uëre zeggen ... of het echt waar is valt dus te betwijfelen

è je nog iet van èm g'uërd: heb je nieuws over hem

uëd	ʌət	hoofd	'k En vüle ma nie goed, man uëd doe zjieëre zo: "kop"
van 't uëd	van t ʌət	vleeswaar, kop	Nem bootram mè en skelle van 't uëd ... hmm, goed jong!

'k è weer iet over man uëd (kop) getrokken: ik ben aan een moeilijke zaak of moeilijke opdracht begonnen

't Es ner man uëd (kop) gestegen: ik ben wat duizelig / dronken

syn: 't Zit al in man uëd (kop)

't Es ner zan uëd (kop) gestegen: wordt gezegd van iemand die, omwille van bepaalde gunstige omstandigheden, zeer verwaand is geworden

Man uëd (kop) stoët er nie noër: ik ben daar niet in de stemming voor

uk	ʌk	hurk	'k en kaa nie lank op mannen uk blauve (bl'ijve) zitte, zenne
ünchdoeëgen	ʌnʃduəgən	hondsdagen, tegen-slag hebben	'k Ben in man ünchdoeëgen, alles goë ma tegen
unkeren	ʌŋkərən	- hinniken	Da peird unkert
uppelink	ʌpəlɪŋk	peluw, hoofdkussen	Ik en kaa gieën uppelink onder manne kop verdroëgen as 'k in man bedde ligge
usjepot	ʌʃəpət	hutsepot	blèjen usjepot ès ushepot va vlieës (miesjtaal skoeëpevlieës) mè patatten, ajaun en boeretieënen (grote bonen), mer gieën andere groensjels